

TÓBIÁS ÁRON

Mi lett veled, Magyar Rádió?

A rádió alkalmas arra,
hogy egységes kultúrsvonalra
emelje az egy nyelven élőket.

Móricz Zsigmond

Az első, korabeli dokumentumokra és vallomásokra épülő rádió-regény megírása 2002 tavaszán vette kezdetét. Egyszemélyes vállalkozásom, amelyet a Magyar Rádió Közalapítvány támogatott, 2006 tavaszán ért véget – s a Magyar Rádió első nyolcvan esztendejének történetét foglalta magában.

Kereken 2100 könyvoldal, négy kötetben: Fellegvár 1925–1945 – megjelent 2003-ban; Kettészelt égbolt 1945–1956 – megjelent 2004-ben; Szélárnyékban 1956–1990 – megjelent 2005-ben; végül a Visszajátszás 1990–2005 – megjelent 2006-ban.

Évenként egy, átlagosan félszáz oldalas kötet megfeszített munkáját veheti, pontosabban vehetné kézbe az olvasó, ha a Magyar Rádió Közalapítvány engedélyezte volna a könyvek könyvesboltokba kerülését, s az érdeklődő közönség – közöttük a szakemberek – számára a hozzáférést.

LEKTORI JELENTÉS

A kötetek lektora a Magyar Újságírók Szövetségének örökös elnöke, az első Príma Primissima-díjas magyar újságíró, Gömöri Endre volt. Lektori jelentéséből idézünk:

„Mindenekelőtt méltányolni szeretném azt a rendkívül színvonalas szerkesztői munkát, melyet a Rádió története immár negyedik kötetének összeállításában Tóbiás Áron végzett. Az anyagból kitűnik, hogy itt nemcsak az imponáló mennyiségről van szó, hanem a szelekció kifinomult voltáról és arról is, hogy az egyes anyagok előteremtése elmélyült kutatói munkát igényelt könyvtárban és szöveg- valamint hangarchívumban egyaránt.

Ennek alapján az a véleményem, hogy ezúttal a szerkesztés munkája szinte társ-szerzői rangra emelkedik, hiszen a kutatói tevékenység megfelelő szelekciót igényel, s ez azt eredményezte, hogy a szerkesztő alkotóvá is vált.

Ő szabta meg az egész könyv koncepcióját.”

Végül a summázat: „Összefoglalva az a személyes véleményem, hogy az első három kötethez hasonlóan ez a negyedik is – és ez talán minden dicséretnél és kritikánál fontosabb – kitűnő és egyszerre tanulságos meg szórakoztató olvasmány.

Úgy jellemezném ezt a négy kötetet, hogy jellegzetesen „éjjeli szekrényre való” könyvek. Bárhol kinyithatók, a legkényesebb ízlésű olvasó is talál benne élvezetes olvasni valót. Meg vitathatót is. Ez önmagában indokolná, hogy nagyobb nyilvánosságot kapjon, és ne váljon afféle zárt, vagy félig zárt anyaggá.”

NYOLCVAN ÉV KIMAGASLÓ TÖRTÉNELMI DÁTUMAI

A Magyar Rádió történetében végigvonuló kultúrtörténet két tanulsággal szolgált.

Az első: régi közhely szolgálhat magyarázatul. Egyetlen történelmi korszak rádiója sem lehet különb az adott időszak politikai-társadalmi-gazdasági-kulturális viszonyainál.

S lám, az élet mégis többször rácsúszott erre a megállapításra. Az 1930-as „békebeli esztendő” magyar rádiózása a legjobb európai közvetítő állomásokkal vált minőségileg egyenrangúvá, egyben tartalmas Aranykorra.

Az 1945 utáni demokratikus újraindulás éteri fellángolást váltott ki 1948-ig. Az 1956-os forradalom Szabad Kossuth Rádiója méltán szerzett – aggódóan – világhírnevet Magyarország hős népének.

A hazai rádiótörténet másik tanulsága az utolsó kötetben is nyomon követhető. A szabadságot ajándékba kapó Rádió Budapest 1990, a rendszerváltoztatás után újra a vajúdás állapotába került, akár az indulásnál, 1925-ben. Hogyan? ... Merre? ... Kikkel ... Miféle rádiósokkal, milyen műsorokkal? ... S honnan találunk „magunknak” hiteles vezetőket?

RÁDIÓS ÉLETRAJZ – DIÓHÉJBAN

1946 nyarán, egyetemi felvétel előtt kerültem „nyári gyakornokként” a Bródy Sándor utcai mesebeli hangpalota, a legendás Fellegvár irodalmi osztályára. Legnagyobb meglepetésemre az irodalmi osztály vezetője, Kolozsvári Grandpierre Emil szigorú „vizsgának” vetett alá magyar irodalmi ismereteimből.

Ezután megbízott egy 32 hétig tartó, vasárnap délután sugárzott sorozat megtervezésére és az egyes részletek kiválogatására „Az elbeszélés magyar mesterei” címmel. Ebben Jókai Mórtól a századvég klasszikus prózaíróin át a háborúban elpusztított mártír írók is szerepeltek.

Így ősszel hiába vettek fel az Eötvös Collégiumba – tizenkettő között a hatvan pályázóból az elméket megforgató versenyvizsgák sorozata után – visszavágytam: a rádió csodája véglegesen elvarázsolt.

Még azon az őszön véglegesítettek. Így még a régi, háború előtti stúdiók világából megismerhettem többi között Kilián Zoltánt, Pluhár Istvánt, Török Sándort, Ottlik Gézát, Cserés Miklóst, az „újak” közül szinte valamennyit, Schöplín Gyula műsorigazgatóval az élen.

A későbbi években, 1946 után ismertem meg az író Németh Lászlót, a színházi rendező dr. Németh Antalt, valamint 1956 után a BBC-rádiós Cs. Szabó Lászlót, akik az 1930-as évek rádiózásának kulcsemberei voltak.

Így 1946 nyarától 1955 tavaszáig, fiatalon, gyakornokból riporterré és szerkesztővé váltam. Ám Nagy Imre miniszterelnök kegyetlen leváltásakor minden marasztalás ellenére otthagytam a Rádiót.

1956. szeptember elején rehabilitáltak, újra dolgoztam, de már csak külső munkatársként. A forradalom napjaiban, 1956. október 30-a és november 4-e között a

Szabad Kossuth Rádió szerkesztőbizottságának demokratikus körülmények között, nyílt szavazással megválasztott tagjaként tevékenykedtem.

„Örökös” kitiltás követte rádiós működésemet. A rendszerváltozás hozta meg a „feloldást”. Rehabilitáltak, s újra az irodalmi osztály munkatársa lettem. Rádiós tevékenységem éve alatt mintegy másfélszáz riportot, önálló fél órás és egy órás műsört készítettem. Ezeknek jelentős része nyomtatásban is napvilágot látott A magyarok vére – Le sang des hongrois, tudósítások tollal és mikrofonnal című, Pethő Sándor-díjjal jutalmazott kötetemben (1997, második kiadás: 1999). A több mint akkori kétmillió forintba kerülő könyv kiadását a Párizsban élő, 1956 előtti rádiós Varga Ferenc finanszírozta.

A FILM ÉS A RÁDIÓ

1926 után, a rádiózás magyarországi elterjedésénél az esztéták érdekes párhuzamot vontak a két XX. századi újdonság, a film és a rádió elsődrendű sajátosságai között:

„A rádió pontosan fordítottja a filmnek. Mivel a film mindent megmutat, semmit sem bíz a fantáziára, kivéve a hangot, a beszédet... A film „nyugalomba” helyezi a fantáziát: bemutat mindent, amit csak elképzelni tudunk, szörnyű tengeri vihart, vasúti szerencsétlenséget, lángoló erdőtetengert, vadállatok mézszárlását Afrikában...

A rádió visszavezette az emberiséget Shakespeare korába, amikor egy kis táblára írták fel, milyen díszletet kell elképzelni a színpadra – és a közönség teljes illúzióval látta maga előtt a tróntermet vagy a csatamezőt. Ugyanúgy, ahogyan a XX. század első negyedében a rádió fülhallgatója, vagy a technikával eggyel előbbre lépve a rádiókészülékek hangszórója mellett ugyanennek a fantáziájátéknak lehetünk részesei.

A lélekgyógyász Freud professzor könyveit keresték meg a rádióhallgatás esztétikáját elemzők, hiszen azokban megtalálható volt, hogy minden szó bizonyos gondolatokat, a szavak megjelölt fogalomhoz fűződő régi tapasztalatokat, emlékeket támasztanak fel a hallgatóban.

És mindebben legfontosabb tényezővé, a rádióhallgatás nélkülözhetetlen alkatrészévé vált az emberi hang...”

ÓH, AZOK A CSODÁLATOS '930-AS ÉVEK...

A rádió aranykora a két háború közötti időszak volt még a háború kitörése előtti évtized. Amikor ebben az aranykorban az a bizonyos „ötösfogat” állott a műsorkészítés élén: a zeneigazgató Dohnányi Ernő, az irodalmi műsorokat európai szinten megalapozó Németh László (több mint tucatnyi pontból álló programjával: A magyar rádió feladatai), az irodalmi műhely majd egy évtizedes műsorainak gazdája, Cs. Szabó László, a hangjátékok és színházi előadások főrendezője, dr. Németh Antal, aki egyben a Nemzeti Színház igazgatói posztját is betöltötte, és a sportközvetítések műfajának megteremtője és mágikus mestere, Pluhár István.

Hosszan lehetne mesélni-beszélni róluk, ám inkább idézzünk egy különleges eseményt: amikor az angol rádió, a BBC „négyezer félórás flörtre”, azaz közvetítésre Budapestre érkezett.

Török Pál: Könyvcímlap, Zürich, 1982

Úgy indult, hogy a BBC rádiósrészlege felfedező útra szánta el magát a kontinens országainak behatóbb megismerésére. Hosszas mérlegelés után Párizs tündöklő fénypompáját, Velence nászutazásra csábító gondolás történelmét, Bécs egykori császár-városi keringőforgatagát félretolva, Budapest mellett döntött.

A háromtagú vezérkari stáb, Miss Francis Clare, a „legszebb angolt” beszélő színésznő, Mr. Eric Maschwitz, a BBC „variety” direktora és Mr. Val Gielgud dramaturg-igazgató nagy várakozással és reményekkel érkezett Budapestre.

„Night falls in Budapest” (Leszállt az est Budapest felett...) – ez volt a budapesti közvetítések kedves címe.

A BUDAI DOHNÁNYI-VILLA MEGHITT HANGULATÚ ZENESZOBÁJA

Szinte megállt az idő, amikor Eric Maschwitz köszöntötte a házigazdát, Dohnányi Ernőt és a vendégművészt, Bartók Bélát: – Hálásan köszöntöm Önöket. Számomra mindig emlékezetes lesz ez az est, amikor Liszt művét hallottam Dohnányi és Bartók előadásában.

Dohnányi: – Hallott már magyar zenét, amióta Budapesten van?

M.: – Igen, de nem a komoly magyar zenét. Attól tarok, hogy eddig csak a cigányzenét ismerem.

Bartók: – A jó cigányzene önmagában nagyon jó lehet.

M.: – Ebben nagyon is egyetérték Önnel. Bár lenne ilyen népzenenk odahaza, Angliában.

D.: – Népzene? A cigányzenét nem tartjuk magyar népzenenek.

M.: – Hát a cigányzene nem eredeti magyar népzene?

B.: – Nem, nem, nem. Ez olyan tévedés, amelynek Angliában is sokszor lesznek áldozatai.

M.: – Úgy emlékszem, Liszt maga állította, hogy a magyar zene a cigányzenéből ered.

B.: – Abban igaza van, hogy Liszt mondotta, de ő is tévedett.

M.: – Milyen hát akkor Magyarország népzeneje?

B.: – Sok ezer különböző fajtájú és eredetű dal.

D.: – A cigány nem zeneszerző. Nem maga költi a dalt. A dalokat a magyar földműves nép őrizte meg évszázadokon át, és alakította saját ízlése szerint. A cigány ezeket a régi magyar népdalokat a saját játéktílusába ülteti át.

M.: – A cigányzenélés stílusa tehát nemzetközi?

D.: – Úgy van! A cigány hallás után tanulja meg a dallamot és egyéniségével színezi. Volt egy igen ügyes cigánynövendékem a Zeneakadémián, aki zeneszerzést tanult. Egy nap megleptem, amikor a Tannhäuser-nyitányt játszotta zongorán (a mondottaknak megfelelően játssza zongorán a nyitányt).

D.: – Nem, nem – szoltam hozzá –, ezt nem így kell játszani! Wagner így írta (a wagneri értelmezésben játssza a nyitányt). A cigány azonban újra és újra és megint újra elkezdte, de egyre rosszul játszotta. Így! (zongorán bemutatja).

M.: – Most már értem. Volna szíves nekem egy népdalt elzongorázni, és megmutatni, miképp formálják át azt a cigányok?

D.: – Rendszerben van. Bartók kollégámnak jó ötlete támadt. Van egy régi magyar népdal, melyet Liszt egyik rapszódiajában cigányos játékmódban használt fel („És akkor szép az erdő, mikor zöld” című népdal játssza Liszt átíratában.) Megfigyelte a cigányos játékmódot?

M.: – Hogyne, igen jól.

D.: – Most megkérjük Basilides Máriát, énekelje el ezt a dalt úgy, ahogy egy magyar földműves énekelné.

M.: – Különös nekem, művésznő, hogy Önt itt Budapesten egy szalonban hallom énekelni. Hányszor hallottam odahaza Londonban rádió!

Basilides: – Bizony, sokat vagyok Londonban. De most bemutatom Önnek, hogy énekelte ezt a dalt a magyar nép.

D.: – Kérem, volna szíves most ugyanezt a dalt Kodály Zoltán, modern magyar zeneszerzőnk átíratában énekelni?

M.: – A magyar zeneszerzők ihletet merítettek a népzeneből.

D.: – Természetesen.

M.: – De nem a cigányzeneből.

D.: – Nem, nem, mert mint az imént említettem, az csak játékmód. Hát akkor kérjük most a dalt Kodály átíratában.

(Basilides Mária Kodály dalát éneкли.)

A nagyközönség nem tudta, de nem is tudta elképzelni, hogy a közvetítések milyen technikai felkészültséget igényeltek.

Talán Eric Maschwitz rekordja lett a legértékesebb. A riporter szombaton este 10 óra 14-től 10 óra 22-ig a Bátyasétányon dolgozott, szmokingban, öt perccel később már a Lukács fürdő iszapjában heverészett teljesen levetkőzve, hogy a gyűrőpadról történt felkelte után kilenc perc múlva teljesen felöltözve a Sándor utcai stúdió mikrofonja előtt vegyen búcsút a magyar közönségtől.

A vetkőzés és öltözés a száguldó és lehúzott függönyű autóban történt.

A Rádióélet hetilap munkatársai megkérdezték az angol színésznőt, melyik közvetítés tetszett a legjobban.

– ...that's nice – mondja a színésznő, Miss Francis Clare – történelem és kultúra van itt ebben az öreg városban, eddig azt hittem, hogy csak cigányzene, lakodalom van itt...

– Igen... – felelte Maschwitz – ha Budavára nem lett volna, akkor ma a Koránt tanítanák Oxford és Cambridge Collegeiben.

ITT RÁKOSI MÁTYÁS BESZÉL...

Schöplín Gyula műsorigazgató, még a rendszerváltozás előtt hazalátogatott 1949 óta tartó angliai emigrációjából. Emlékeit elevenítette fel régi rádiós társainak:

– 1946. május elsején a pártelölkelességek páholyába kaptam meghívást, s magammal vittem hétéves kisfiamat is. Mialatt a felvonulásra váraoztunk, Rákosi körüljárt, s mindenkivel váltott néhány keresetlen szót. Mikor hozzánk ért, Gyurka fiam fejére tette a kezét, és nyájasan megkérdezte tőle: – És te, kisfiam, milyen párthoz tartozol? – Gyurka, akinek modora hagyott némi kívánni valót, hetykén odavágta: – A számárpárthoz! – s egy jól irányzott rúgást intézett a jó Rákosi bácsi felé. Rákosi mosolyogva elütötte a dolgot, és továbbment. (Gyurka ma, Schöplín Györgyként a FIDESZ képviselőjeként a brüsszeli Európai Parlament tagja).

– A Rádióra külön terhet rótt a választás – folytatta emlékezését az 1945 utáni első rádiós-műsorigazgató. – A vezérelv ugyan változatlanul az egyenlő mércével mérés volt a pártok között, de mikor a pártközpontból lejött az utasítás, hogy Rákosinak ezt vagy azt a beszédét egészében közvetíteni kell, ez ellen nem volt apelláta. A baj csak az volt, hogy Rákosi járta az országot, és igen sok beszédet mondott. Ráadásul szónoklatai, szovjet mintára, órák hosszát tartottak. S míg a kivezényelt tömegeknek nem volt más választásuk, mint végighallgatni ezeket a tirádákat, én tisztában voltam vele, hogy a rádióhallgatóságnak van egy lehetősége, hogy véleményét kifejezze: csak le kell kattintani a gombot... Akkor még nem tartottunk ott, hogy a tömb- és házmegbízottak lakásról lakásra füleljenek: kinek hallgat a rádiója...

GÖMÖRI ENDRE RÁDIÓS EMLÉKEIBŐL

– Szirmai Istvánt most nevezték ki a Rádió elnökévé. Ott nincs külpolitikai rovat. Menjél, föl hozzá, fel fog venni – biztattak barátaim.

Szirmai akkor 43 esztendő volt. Először Romániában, majd Magyarországon kapcsolódott be az illegális kommunista mozgalomba. 1943 végén Horthy katonai elhárítói letartóztatták, és a vezérkari főnökség különbírósa 1944 februárjában 15 évre ítélte. Számomra ismeretlen körülmények között sikerült átszöknie a front túloldalára, és 1945 után a Kommunista Párt szervező titkára lett.

Amikor új állásom felé ballagtam a Bródy Sándor utcában, nem tudtam, hogy Szirmaira is árnyék vetődik, mint a letartóztatott Rajk Lászlóra, csak nem olyan halál.

1989 őszén tudtam meg, hogy a pártközpontból miért került Szirmai István a rádió elnöki székébe. Ez a történet egy Andersen mesével is felér. Így hallottam: „Szirmai és Szalay András a pártközpontban viszonyt kezdtek Rákosi titkárnőjével, aki egyben a titkárság és a Politikai Bizottság jegyzőkönyveit is írta. Ily módon akartak bizalmas információkhoz jutni. Kitették a szűret mindkettőjüknek. Még szerencse, hogy Szirmaiból rádióelnök lett, míg Szalay Andrást, mint a Rajk-per harmadrendű vádlottját, kivégezték”.

Szirmai szerette az életet, és ez elviselhetővé, sőt időnként vidámmá tette a mi életünket is, és nemcsak a mi életünket, de a munkát is a Rádió „zárt” világában. Mert zárt volt a Rádió a szó rácsos értelmében is: Rácsajtó és hét lakat zárta a titkos ügykezelés helyiségét, ahol a kéziratokat tárolták. Szirmai azonban, ha szükség volt rá, szét tudta feszíteni ezeket a rácsokat.

A szovjetizálás bárdja végül 1953 elején Szirmaira is lesújtott. Letartóztatásának eredője Sztálin torzult agyának utolsó „terméke”, a zsidó Kreml-orvosok „gyilkos összeesküvésének” regéje volt. Rákosi nyomban megkezdte a megfelelő magyar változat (magyar zsidóper) előkészítését.

Ennek a manővernek lett egyik kiszemelt áldozata Szirmai István, aki per híján 1954-ben kiszabadult a börtönből, 1955-ben rehabilitálták, s kinevezték a Zálogház igazgatójává.

1953. március 5.: meghalt Sztálin – és június 17-én Kelet-Berlinben már felkelés robbant ki a szovjet megszállás ellen. Ezt két nap alatt összezúzták a megszálló csapatok. Mégis ez volt az első jele annak, hogy Sztálin halálával nemcsak az önkényuralom legabszurdabb és legförtelmesebb szakasza ért véget, hanem egyben meg is kezdődött valami. A szovjet hatalmi szférán belül felbukkant a nyílt szembe fordulás lehetősége a moszkvai központtal.

Moszkvában ezt érzékelték is. Alig néhány nappal a berlini fellángolás után a szovjet párt elnöksége sürgősen Moszkvába rendelte a magyar párt vezetését. Akkor Sztálin jobb keze, Malenkov vette át a hatalmat, a második ember pedig Berija, a szovjet titkosrendőrség vezetője lett. A magyar küldöttséget természetesen Rákosi vezette, és villámcapásként érte Berija megjegyzése: „Mi az, maga még mindig itt van? Még mindig maga a miniszterelnök Magyarországon?”

Rákosi ismerte a Kreml törvényét, és tudta, hogy adott pillanatban tehetetlen. Elfogadta, hogy Sztálin utódai Nagy Imrét tegyék az oldala mellé miniszterelnöknek.

Nagy Imre ebben a történelmi pillanatban még nem volt egyéb óvatos kommunista reformátornál, és ránehezedett annak a súlya, hogy maga is csak „lépcsőfokon” állott. Ha politikáját meg akarja védeni, kénytelen volt a Kremlhez fordulni. Júniusi programjának és különösen a Hazafias Népfront alakuló ülésén elmondott beszédének hangvétele mégis jelezte, hogy a Moszkva iránti elkötelezettség súlyával a vállán ugyan – de elindult azon az úton, hogy nemzeti politikussá váljék.

Ez a lehetőség csak lassan oldódott, hogy azután imponáló erővel gyorsuljon fel 1956 forradalmi napjaiban. 1956-ban, október 30-án volt a nagy rádiós gyűlés, a koros Bródy Sándor utcai ház legnagyobb, épségben maradt stúdiójában, a híres Hatosban. Munkástanács, szenvedélyek, közbeszólások, szavazás. Megválasztják a Szabad Kossuth Rádió szerkesztő bizottságát. Én is köztük vagyok.

Azután húsz évig nem tehettem be a lábam a rádióba.

Mégis, amikor majd fél évszázaddal később megajándékoztak a Prima Primissima díjjal, nem mondhattam mást a Nemzeti Színház nézőközönségének, mint azt, hogy a Szabad Kossuth öt keserves, csalódásokkal teli napját hatvan esztendő újságírói létezésem legértékesebb időszakának vélem.

KÁDÁR JÁNOS TRÓNFOSZTÁSA

Részletek Árje Palgi izraeli újságíró cikkéből (Ál Hamismár, Tel Aviv):

Aczél György, a „kettes számú ember” Izraelben. Intellektusa, karizmája mágnesként vonzza a híveit, taszítja az ellenfeleit. A budapesti izraelita fiúárvaházban kezdte, sokoldalú tehetsége és szilárd meggyőződése nagy magasságokba emelte, kétszer is lebukott közben, most pedig idős korára megint elárvult, s mint történni szokott, elvarátai is hátat fordítanak neki. Keserű ember lett, aki ezt mondja a magyarországi helyzetről:

„Olyan most az ország, mint a nagy hasú nő: csak majd egy idő múltán derül ki, magzatot hord-e vagy daganatot”.

72 évvel ezelőtt született munkás apától, kispolgári, költészetet kedvelő anyától, Appel néven. Apja hamar elhalt, édesanyja kénytelen őt és húgát árvaházba adni. Első politikai és szociológiai ismereteit a „Hásomér Hacair” szervezettől kapta, s most, amikor – egyébként hivatalos meghívásra – életében először jött Izraelbe, ahol végig Árje Palgi kalauzolta, legelőbb is egykori pesti Hásomér-oktatójával, Jehuda Zsoldossal sietett találkozni közel 6 évtized után. Velük látogatta végig a Hásomér alapítású kibucokat. Ezekről elragadtatással nyilatkozik...

Még itt volt, amikor Pesten Kádárt végképp megfosztották minden címétől és rangjától. Őt magát még nem, ma is vezetője egy tudományos intézetnek, de amikor azokról beszél, akik a haldokló Kádárt becsmérlik, önmagáról szót sem ejt. Komor arckifejezése azonban elárulja őt, hallatlan önfegyelme ellenére is:

„Amiben hittünk, amiért szenvedtünk, azt most az antikommunisták lábbal tiportják, minden vívmányunkat elvetik, becsületünkbe gázolnak. Képesek voltak lelkesen fogadni Horthy unokáját...”

Nagyon elárvult az egykori árvaházi növendék, s még utóvédharcokra is kényyszerül. Mikor volt oktatója, Zsoldos aggódalmasan faggatta, mi lesz Magyarországgal, mi lesz a magyar zsidósággal, karját széttárva felelte: „Nem tudom. Minden megeshet.”

A HALOTTAKAT EL KELL TEMETNI...

1989 tavaszának egyik napján kelleténél jóval élesebben – vagy csak én képzeltem így? – cseng a telefon. Felveszem a kagylót. A Televízió Napzárta című esti műsorától jelentkezik egy kellemes női hang: – Tóbiás Áron?... Legyen szíves ma este tíz órára befáradni a Szabadság térre... Azért egy órával előbb, hogy biztonságban legyünk. A ma esti tizenegy órás Napzártaiban szeretnénk, ha szerepelne a Nagy Imre könyvével.

Kérdezem, kik lesznek a beszélgető-partnereim? Válasz: – A most megjelent Nagy Imre könyvek szerzőit maga képviseli, a másik oldalt a történész Berend T. Iván, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. – És ki lesz a riporter? – préselem ki magamból a kérdést, a nagy tekintélyű név hallatán, akit ráadásul éppen aznap neveztek ki a Németh Miklós kormány legfőbb Tanácsadó Testületének elnökévé. A válasz kérdésemre: – Hétfő van, és hétfőnként a műsor vezetője Ipper Pál.

A meglepetéstől alig tudom visszatenni a helyére a telefonkagylót. Első, talán még tudatalatti, suhanásnyi gondolatom: – Ezek engem le fognak darálni.

A Napzárta stúdiójában Ipper Pál kimért udvariassággal fogad. 1955 tavasza óta nemhogy nem beszélünk, de még csak nem is láttuk egymást. Jómagam – szerencsés fordulattal – 1955 áprilisában, Nagy Imre miniszterelnök megbuktatása idején elkerültem a rádiótól az akkor megalakult Írószövetségi könyvkiadóhoz, a Magvetőhöz, szerkesztőnek.

Ipper Pál viszont már „civil egyenruhába” öltözve, levette ÁVH tiszti „igazi” egyenruháját, a Rádióban főcenzorként működött. Egyenruhában utoljára, mi rádiósok, 1953 tavaszán láttuk: az ÁVH rádiós-megbízottjaként a pártközpontból ő hozta zárt borítékban a hírt: Sztálin elvtárs meghalt.

Azóta Ipper Pál még fényesebb karriert futott be. Az 1960-as évek második felében – ha jól emlékszem az időpontra – hat vagy hét esztendeig a Magyar Rádió New Yorki tudósítója lett, az ENSZ-hez delegálva. Majd hazajöve – miután Amerikában elsajátította a politikai újságírás legmodernebb manipulációs módszereit –, az 1970-es évek elején vele indították meg az akkori idők legravaszabbul működő szombat délutáni rádiós magazinját, a 168 órát. Amelyik a Kádár-diktatúra idején mintha „új időknek új dalait” zengené, tulajdonképpen a nagyszámú hallgató közönség előtt alig észrevehető, finom eszközökkel, az „Öfelsége ellenzéke” szerepében tetszeleghetett. Hiszen olyan híreket és kommentárokat közölt, amelyeket egyetlen más írott és elektronikus médiumnak „eszébe nem jutott” közölnie.

Háromnegyed tizenegy körül frissen, ruganyosan, ha jól emlékszem, könnyed sportöltözékben megérkezett a vitathatatlanul nagytekintélyű Berend T. Iván. Kiderült, valóban kitűnő formában van, mivel alig néhány órával azelőtt kiadósat teniszezett a budapesti amerikai nagykövettel, Mark Palmerrel.

Reflektorok fényárjában végre megkezdődött a műsor. Ipper Pál így kezdte:

– Kedves nézőink! Egyszeriben budapesti, és remélem, a vidéki könyvesboltokban is megjelent három nagyon érdekes könyv... Mutassam meg őket... Látható?... A Nagy Imre-vonal... Következő. Ember Judit: Menedékjog 1956... És végül, de nem utolsósorban Tóbiás Áron: In memoriam Nagy Imre...

Ezek után bemutatta a műsor vendégeit, majd feltette az első kérdést Berend T. Ivánnak:

– Hadd kezdjem egy engem izgató kérdéssel, és szeretném a véleményeket hallani. Igazam van-e, ha azt gondolom, hogy ha nem de iure, de a három könyv megjelenésével de facto Nagy Imre rehabilitálása megtörtént?

Ezután Berend T. Iván hosszas professzori szigorral elmondta, hogy még nem, mivel a felmutatott három könyv csak hozzájárul a tények feltárásához, dokumentumokkal. Különbön is külön kell választani a történelmi munkákat, vagy a publicisztikai, a dokumentumok feltárásával illusztrált könyveket. És ezután ott van még a politikai, de attól is külön választva a jogi megítélés. Majd így fejezte be mondani-valóját:

– Mindenesetre mindez a nyilvánosságnak egy új fejezetére utal. Ennyire tiltott téma, egy ennyire tabu téma, amiről valóban nem jelenhetett meg, nem hangozhatott

el semmi, most ilyen természetességgel és ilyen mértékben láthat napvilágot... Ez nagyszerű jelenség. Én azt hiszem, hogy egy hosszú ideig tartó, sok évtizedes elfojtás, elhallgatás, sőt, sok hazugság után ilyen elementáris erővel feltörő, ismerjük meg a tényeket vagy kifejezése, ez nagyon egészséges jelenség.

– Áron... – szólított fel a válaszra barátságosan Ipper Pál.

Berend T. Iván okfejtését hallgatva a lényegre igyekeztem koncentrálni.

– Hadd válaszoljak az eredeti kérdésre. Úgy gondolom, hogy amíg nincs eltemetve Nagy Imre, addig ne is akarjuk rehabilitálni őt! Az első: a tisztességes temetés! Ez a görögök óta az európai kultúrában így szokás, így szokott lenni... Amennyiben egy holttestet tisztességesen eltemetett a család, az ország, és hírül adatik az, hogy ő már fejfá alatt nyugodhat, akkor kerülhet sor, úgy gondolom, a rehabilitációra.

KARINTHY FERENC NAPLÓJÁBÓL (A HÁROM KÖTET MEGJELENT 1993-BAN)
1989. május 26. Róma

Otthon június 16-án Nagy Imre monstre temetése a Hősök teréről, harangok, országos gyásznap.

Ó, az én próféta lelkem! Hányszor mondtam, s nem hitték el: nem kell rendszer-változás ahhoz, hogy Nagy Imréről nevezzenek el utcát Budapesten.

Szégyelljék magukat, akik az elmúlt harminchárom évben annyit ellenforradalmaztak, árulóztak, nagyimréztek, fehérterroroztak, fasisztáztak, börtönért, bitóért kiáltoztak, és a többi és a többi. Szégyenkezzenek, szálljanak magukba, maradjanak csöndben: ne ugráljanak, ne nyüzsögjenek, ne „javítsanak” – ez a hirtelen szerepváltás éppoly hazug, hiteltelen, ártalmas, mint a korábbi tülekedésük. Gondolkozzanak el az életükön, menjenek nyugodtan haza, nem törődik velük senki: a nyakazás ezúttal elmarad.

1989. június 16. Róma

Otthon ma van Nagy Imre ünnepélyes temetése, ott a fél világ, innen is Craxi, Ochetto, Natta. Reméljük, este be tudjuk hozni a tévén.

Pozsgay azt nyilatkozta a Republicának, hogy a diktatúrát és a sztálinizmust temetik. Szerintem többről van szó. Magyarországon valami egészen új dolog kezdődik, és senki se tudja, legkevésbé én, hogy micsoda. Elég vegyes érzelmekkel nézek a jövőbe. Az elmúlt 33 vagy mondjuk 44 év minden hibáját, bűnét, szemétségét ismerjük. De azért többé-kevésbé kiismertük magunkat benne, tudtuk a járást, mikor kihez, hová lehet fordulni. A jövő e tekintetben teljesen homályos. Egészen új világ jön, új emberek, új intézmények, és én 68 éves múltam. Másutt újra kezdeni messze késő, otthon köd s pára. Ezért félek hazamenni, bár szívem egyik fele ujjong, a másik reszket. Ezért halogatom, és csücsülök itt a világ végén.

1990. január 6. Hévíz

Hazámban háromszor derült ki a kommunizmusról, hogy nem megy. Először Kun Béla, hosszabb ideig tartott Rákosi alatt, még tovább Kádár alatt. Érdemes ezzel még próbálkozni?

MIÉRT NEM KELLETT A RÁDIÓNAK AZ '56-OS REHABILITÁLT RIPORTER 150 MŰSORA?

1989. március 15-ével – még az országgyűlési választások előtt rehabilitált a Magyar Rádió több mint 33 év elteltével. Majdnem úgy, hogy nem is kell bejárnom, csak a fizetésemért. De hát én dolgozni szerettem volna a Rádióban, újra, ha egyáltalán tudok még?... Nem könnyen, de kaptam műsoridőt, mivel jó néhányan már csomagolni kezdtek, hogy távozzanak...

A végén hosszú esztendőök alatt 150 műsoromat adta le a Rádió, sorozatokat, többi között, mint a Megmentett hangszalagok írókkal, művészekkel – a Hogyan láttam a XX. századot?, tudósokkal – Világ vándorai hazatalálnak címmel hazatelepült vagy hazalátogató emigránsokkal. Ám szigorúan csak egyetlen egyszer, s a legkülönbözőbb időpontokban, az adókon váltakozva, rossz műsorsávokban. Például az évtizedekig londoni emigrációban élő Cs. Szabó Lászlóval felvett hangszalagot éjjel 2 órakor közvetítették.

Holott éppen Cs. Szabó többet érdemelt volna, hiszen az 1930-as években ő volt a Rádió irodalmi osztályának vezetője egészen az 1944. március 19-i német megszállásig. Kiváló vezetői munkásságát annak idején még a Budapestre látogató BBC vezetők is elismerték.

Készült egy felvétel az 1956 után kereken négy évtizedig Amerikában élő Horváth János professzorral, aki 1990 után hazatelepülve országgyűlési képviselő, majd az országgyűlés korelnöke lett. 90. születésnapján a Parlament Vadászttermében hatvan fős ünnepi vacsorát adott tiszteletére Orbán Viktor miniszterelnök, csak éppen a Magyar Rádió feledkezett el erről a hangszalagról, amely pedig felidézte amerikai életútjának fontos politikai eseményeit, a világpolitika érdekes, intim hátterével.

Az érdekesség kedvéért említem meg, hogy az új évezred eljövetelével minden hivatalban lévő rádióelnöknek hosszas és részletes levelet írtam erről a 150 „elfekvő” műsorról, ám vagy nem kaptam választ, vagy olyan választ kaptam, amelynek semmi következménye nem lett.

Egy ízben sikerült személyesen találkoznom – a pontos időpont a későbbiekből mindjárt kiderül – a Kossuth adó főszerkesztőjével. Ez egy bizonyos nap délutáni órájában történt. S amikor sorolni kezdtem, hogy sorozataimban kik szerepeltek, Kosáry Domokos történész, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének nevéhez érve, a rádiós megdöbbenve szinte felkiáltott: – A déli vagy 1 órás hírekben most mondták be, hogy meghalt.

Így került „azonnal” műsorba a Kosáry Domokossal készített beszélgetés újra még aznap este, amelyben történészi pontossággal többek között azt elemezte hosszán, hogy mi volt a különbség a kemény diktatúra és a puha diktatúra között... De ehhez meg kellett halnia.

Hogy azért pontos legyek e visszaemlékezésnél, mutatóba egy-egy beszélgetésem megint műsorra tűzték. Így hallhatta újra a rádióhallgató például Tersánszky Józsi Jenő vagy Weöres Sándor hangját, visszaemlékezve életük fontosabb eseményeire.

Viszont nem ismételték meg például Pilinszky Jánossal készített egy órás beszélgetésemet. Ugyanekkor a Televízió örömmel tűzte újra programjába a kiváló költő pazar gondolatokkal telített vallomását. Vagy a Rádiónak nem kellett egy, szerintük „katolikusnak számító” költő immáron klasszikusnak tekinthető személyisége? Nagyon sokszor elgondolkoztam már azon, hogy miért nem kellett éppen a rendszer-változás demokratikus körülményei között például a tudósok közül az atomfizikus Marx György és a nemzetközi jogász Valki László vagy az írók közül Illyés Gyula és Németh László, aki ráadásul a harmincas évek rádiózásának első olyan személyisége volt, aki még a mai napig sugárzó hatással fogalmazta meg a tennivalókat A magyar rádió feladatai címmel.

Vajon mikor kaphatok választ mindezekre a Magyar Rádió vezetőitől? Nem gondoltak soha arra, hogy ilyen körülmények között vétek, sőt bűn 150 rádióműsort el-sikkasztani, s eldugni a hangarchívumban, ha egyáltalán még ott megtalálhatóak egy ’56-os műsorai? Elsősorban nem énmíattam, hanem a 150 nagyszerű magyar elme miatt, akiknek életét, történeteit, hangját nem elég egyszer leadni. Vagy ilyen gazdagok vagyunk, hiszen velük sem én, sem más nem készíthet már portréműsorokat, mert már régen nincsenek közöttünk.

A mai rádiózás vezetői és szerkesztői, úgy látszik, hogy csak a Kádár-diktatúra rádiózásából találtak és találnak ismételni valót, az 1990 után felvett műsoraimból nem? Régi rádiós szabály, hogy a legjobb műsorokat újra és újra ismételni kell, már csak a felnövekvő nemzedék érdekében is.

Arra az ókori átokra nem gondoltak 1990 után a Magyar Rádió vezetői, hogy aki a múltat eltagadja, az nem érdemli meg a jelent sem. Hozzátenném, hogy 150 rádióműsor eltűnése nem teszi-e szükségessé egy felsőbb hatóság által végzett vizsgálat megindítását?